

บทคัดย่อ

รายงานผลการศึกษาโครงการศึกษาแนวทางสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอโนนดินแดง : กรณีศึกษาปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งนี้การศึกษาวิจัยได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ 1 พฤษภาคม ถึง ตุลาคม 2552 เป็นระยะเวลา 6 เดือน แต่ทั้งนี้ที่มวิจัยติดเงื่อนไขในการดำเนินงานจึงไม่สามารถดำเนินการในช่วงเวลาที่กำหนดได้จึงขยายเวลาในการดำเนินงานออกไปจนถึงกรกฎาคม 2553 ซึ่งตลอดระยะเวลาดำเนินการที่มวิจัยได้สรุปผลการศึกษาดังนี้ คือ

(1.) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหนองหงส์

ปราสาทหนองหงส์ จากข้อมูลทางโบราณคดีของกรมศิลปากรระบุว่าเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยขอมเรืองอำนาจ มีลักษณะก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนจำนวนสามหลัง โดยคาดว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีร่องรอยการก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยศิลาแลงในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปราสาทหนองหงส์ เป็นเทวาลัยที่สร้างขึ้นตามความเชื่อของฮินดู การกำหนดอายุสมัยของปราสาทนั้น กำหนดจากลักษณะการก่อสร้าง และศิลปกรรมที่พบซึ่งตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวนมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 มีร่องรอยการสร้างซ่อมแซมต่อเติมในสมัยหลังซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ชื่อของศาสนสถานแห่งนี้น่าจะได้อาจมาจากชื่อของสระน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนองหงส์” หรือ “นางหงส์” **ลักษณะการใช้ประโยชน์** ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการวิเคราะห์ร่วมกันในที่มวิจัยมีความเป็นไปได้ว่า ปราสาทหนองหงส์อาจเป็นทั้งเทวาลัยและธรรมศาลา คือ อาจถูกใช้เป็นเทวาลัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 และถูกใช้เป็นธรรมศาลาในพุทธศตวรรษที่ 17-18 ตามประวัติศาสตร์ที่อ้างอิงได้เรื่องการสร้าง “เส้นทางราชมรรคา”

(2) คุณค่าความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2.1 คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านสังคม ปราสาทหนองหงส์มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของปราสาทที่สัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนตั้งแต่ อดีต – ปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุคสำคัญ ซึ่งเป็นการสรุปผลตามข้อสันนิษฐานที่ร่วมกันสรุปภายในที่มวิจัยดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 ยุคประวัติศาสตร์ขอมโบราณ ประมาณปี พ.ศ.1500 – 1900

ช่วงที่ 2 ยุคการเป็นเส้นทางสายประวัติศาสตร์ ก่อนปี พ.ศ.2500

ช่วงที่ 3 ยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประมาณปี พ.ศ.2500 - 2520

ช่วงที่ 4 ยุคชุมชนขยายถึงปัจจุบัน ประมาณปี พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554

2.2 คุณค่า ความสำคัญของปราสาทหนองหงส์ ในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีต่อชุมชน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตลอด นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2500 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554 ดูได้จากการสร้างศาลสามารถนับรวมกันได้ทั้งสิ้น 5 ศาล คือ ศาลที่ 1 ศาลในปราสาทหนองหงส์

ศาลที่ 2 ศาลหน้าปราสาท

ศาลที่ 3 ศาลหน้าตลาดโนนดินแดง

ศาลที่ 4 ศาลหน้าอนุสาวรีย์เราสู้

ศาลที่ 5 ศาลบริเวณเกาะกลางถนน

มีงานบุญเบิกบ้านประจำปีของชาวโนนดินแดงซึ่งจะกระทำในช่วงเดือนหกของทุกปี โดยใน

2.3 คุณค่าของปราสาทต่อคน

มิติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ทางจิตใจ บทบาทศาลกล่าว เป็นที่พึ่งพิงยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ในการให้ความเคารพ ยำเกรงคุ้มครอง ทั้งยังเป็นที่พักพิงยามทุกข์ร้อนใจไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใครก็ไปบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อ

มิติทางการศึกษา ที่มีต่อคนในชุมชนปัจจุบันยังไม่มีการสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางที่ถูกต้องหรือเป็นทางการ มีก็แต่เพียงทางโครงการวิจัยเท่านั้นที่ได้ทดลองใช้พื้นที่ปราสาทในการจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับ โดยการทดลองจัดค่ายเยาวชนรักษ์ปราสาทหนองหงส์ เพื่อที่จะประเมินแนวทางในการสร้างการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับเยาวชนในชุมชน

2.4 คุณค่าของปราสาทหนองหงส์ต่อชุมชน

1. เป็นโบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน ปราสาทหนองหงส์เป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนตามรายงานของกรมศิลปากรในหนังสือทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 2 จังหวัดบุรีรัมย์ (พ.ศ. 2536)

2. เป็นหลักบ้านหลักเมืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนบ้านโนนดินแดง มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนับแต่เริ่มมีกลุ่มคนกลุ่มแรกๆ เข้ามาอยู่อาศัยจนเป็นชุมชน และถือปฏิบัติในเรื่องของความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ ปราสาทหนองหงส์ ซึ่งภายหลังจึงพากันเรียกว่าเจ้าพ่อหนองหงส์ (โดยส่วนมากชาวบ้านโนนดินแดงจะเรียก "เจ้าพ่อหนองหงส์" ส่วนเจ้าพ่อสีชมพูนั้นจะเรียกเฉพาะคนกลุ่มแรกๆ เท่านั้น ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์จีน เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในชุมชนสูงทั้งในด้านเศรษฐกิจจึงรวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์มีประธานคณะ คือนายประชา องค์กรกุลชูวง และเรียกประธานคณะว่า "เถ่าหน่ง" มีรองประธาน เหมัญญิก,กรรมการและที่ปรึกษา จะจัดงานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อหนองหงส์แบบจีนทุกๆ ปีปลายปี กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็จะมีพิธีกรรมบุญเบิกบ้านในเดือนหก ปราสาทหนองหงส์ นั่นถือได้ว่าเป็นโบราณสถานคู่บ้านคู่เมืองของคนบ้านโนนดินแดง เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนบ้านโนนดินแดงมาตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ในยุคแรกกลุ่มคนลาวก็จะมีศาลปู่ตาไว้คอยปกป้องรักษาลูกหลานบ้านเมือง ดังนั้นก็เลยสร้างศาลขึ้นในเขตกำแพงแก้วของปราสาทหนอง และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งน่าจะเป็นคนที่เข้าไปสร้างศาลในกำแพงแก้วนั้น น่าจะเป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์เขมรที่ซื้อพรานเย็น (เสียชีวิตแล้ว) จากบ้านดงส้มป่อยในสมัยนั้น ซึ่งพรานเย็นนั้นมีนาอยู่บริเวณปราสาทหนองหงส์ จะเห็นแก้ม้าอ้วนสะพายปืนแก๊ปท่องไปใน

ป่าดงแถวนี้ กลุ่มคนเขมรจะมีพิธีโตนตา ซึ่งกลุ่มคนเขมรนั้นมีไม่มากนักในเขตบ้านโนนดินแดง จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนที่ตำบลสัมปอหรือบ้านดงสัมปอในอดีต โดยปราสาทหนองหงส์ถือเป็นหลอมรวมกันในชุมชนใหม่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ กลุ่มคนจีนก็จะมีศาลจีนไว้กราบไหว้ระลึกถึงบรรพชนและเทพศักดิ์สิทธิ์ของคนจีน กลุ่มคนเขมร จะมีพิธีโตนตา ซึ่งกลุ่มคนเขมรนั้นมีไม่มากนักในเขตบ้านโนนดินแดง จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่จะรวมกันอยู่เป็นชุมชนที่ตำบลสัมปอหรือบ้านดงสัมปอในอดีต

(3) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น คือ

(1) แนวทางการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากปราสาทหนองหงส์ ให้กับชุมชนและกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ที่สามารถสรุปได้ตามศักยภาพของทีมวิจัยคือ (1.) นำเสนอข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัยต่อที่สาธารณะให้กลุ่มเป้าหมาย ที่ปรึกษาหน่วยงานราชการท้องถิ่น และบุคคลที่สนใจเข้าร่วม (2.) จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ เช่นหนังสือในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ที่มีต่อชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (3.) ผลักดันให้มีการจัดทำแผนการเรียนการสอนเพื่อสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับโรงเรียนในท้องถิ่น

(2) รวบรวมชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปราสาทหนองหงส์ ประวัติศาสตร์ชุมชน คุณค่าความสำคัญของปราสาท ความเชื่อต่อเจ้าพ่อหนองหงส์ หรือเจ้าพ่อศรีชมพูไว้เพื่อส่งมอบให้กับชุมชน โรงเรียน สถานศึกษา หน่วยงานราชการต่างๆที่สนใจศึกษา ขยายผลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระดับข้อมูลของท้องถิ่นโนนดินแดงต่อไป

(3) สร้างกระบวนการหลอมรวมทางวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว, ไทย, จีน, เขมร ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์และหลอมรวมกันออกมาใหม่ เช่น การจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนกลุ่มคนจีนนั้นเคยใช้ศาลเจ้าพ่อหนองหงส์เป็นสถานที่เช่นไหว้กราบไหว้บรรพบุรุษของตนในช่วงงานตรุษจีน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ขึ้นมาในปัจจุบัน

(4) ร่วมกันกำหนดกระบวนการจัดงานประจำปีเจ้าพ่อหนองหงส์อย่างมีส่วนร่วม ของคนทุกๆ กลุ่ม ซึ่งปัจจุบันการจัดการนั้นยังขึ้นตรงกับคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหนองหงส์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์จีน ยังขาดการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ

ซึ่งมีการปฏิบัติการทดลองสร้างแนวทางการสร้างการเรียนรู้โดยการจัด “ค่ายเยาวชนรักษาศาสนาหนองหงส์” ซึ่งผลจากการทดลองสร้างการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เยาวชนเป้าหมายในพื้นที่ ที่เริ่มเปิดภาพการรับรู้การมีอยู่และของปราสาทหนองหงส์ในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีปฏิบัติการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยรอบตัวปราสาท จนเกิดเป็นกลุ่ม“เยาวชนรักษาศาสนาหนองหงส์” ได้ 40 คน แต่ทีมวิจัยก็ได้สรุปผลการทำงานร่วมกันว่า ค่าย เป็นแค่ช่วงเวลาสั้นๆ และเป็นการทำงานที่จัดขึ้นตามศักยภาพที่ทีมวิจัยมีอยู่ หากหวังผลในการสร้างการเรียนรู้ที่ดี มีกลุ่มเด็กมีรูปแบบปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมก็ต้องมีการติดตามสนับสนุนต่อเนื่องในระยะยาวต่อไป